

Garden Alley in Iranian Culture, Poetry, Literature and Art*

Asghar Molaei¹

Abstract

1. Introduction

Persian poetry and prose texts (and local literature of Iranian ethnic groups) such as poetry collections (Shahnameh, Golestan and Bustan, spiritual Masnavi, travelogues and prayer letters, Khamseh Nezami, poetry collection, stories and tales, contemporary literature (poetry and prose, New poetry), native proverbs, are full of valuable and instructive tips to be used in planning, designing and organizing space. In the past periods of Iran, most cities and neighborhoods had a texture mixed with gardens and green areas inside and outside the city and neighborhoods. The existence of these gardens has had an economic function including the production of fruits, vegetables and economic income, playing an environmental function as the respiratory lung of the city and neighborhoods. In addition, there were alleys adjacent to the gardens with which the public life of the inhabitants was intertwined. The residents of the neighborhood felt comfortable, calm and belonged to their neighborhood by crossing these alleys. As can be seen in the poems and songs of some poets,

---

* Article history:

Received 3 April 2021

Received in revised form 12 December 2021

Journal of Iranian Studies, 21(41), 2022

Accepted 9 January 2022

Published online: 28 June 2022

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

1. Assistant Professor, Department of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran. Email: A.molaei@tabriziau.ac.ir

some of these alleys have been places for the expression of poetic feelings and romantic dates, and many poems have been written with direct and indirect reference to the alleys of gardens.

In the present age, with the destruction of gardens, large constructions and economic view of local and urban gardens, gardens have been destroyed and consequently, the alleys of gardens. As a result of this process of commercialization, the texture pattern of the neighborhoods has changed, and instead of gardens, residential towers, and instead of alley-gardens, lifeless paths have been produced. Poetic feelings of comfort and serenity have given way to the rapid passage of private cars, the movement of strangers, and the pattern of alienation and movement. Therefore, the most important issue of the present study is the neglecting of gardens and forgetting the pattern of alley gardens in the process of evolution of residential textures in cities and villages of Iran, over time. Paying attention to this at present can prevent the destruction of existing gardens and alleys. However, some neighborhoods, cities and villages of Iran now have valuable gardens and alleys that recognition, protection and attention to them can be effective in deepening this Iranian pattern.

2. Methodology

The purpose of this study is to investigate the position of the garden alley in Iranian culture, art, poetry and literature. In this regard, the most important question of this article is what is the location of garden alleys, culture and art of Iran? The research methodology used in this research is a historical-analytical one with a logical reasoning approach which is carried out with documentary study methods, library and case studies. The research process is in a way that firstly the issue of research and research method is raised and the place of nature in Iranian culture and literature is examined. Then the terminology of garden alley and its relationship with psychological and mystical feelings is studied and then garden alley and garden

neighborhood in the arts of architecture and urban planning, painting and Iranian carpets are examined in the form of case studies.

3. Discussion

In Persian literature and prose, alley garden has been used in various meanings and concepts including: description of Zolf Yar, description of mental space and sweet memories of love, description of beauty of mental space, desire for a sweet and hearty space, etc. In this regard, writers and poets have used the literary industries of metaphor, ambiguity and narration of memories. Alley garden has a high position in Iranian poetry and literature as well as traditional Iranian architecture and urban planning. The alleys of the gardens have been the place of expression of many pure poetic feelings for the people in the villages and cities. As many poems have been inspired by this poetic atmosphere. The metaphor of the garden alley in Iranian poetry and literature is sometimes used to express a desirable and mystical atmosphere, and sometimes it is used as a mental or real romantic and desired space of poets, composers and writers.

Garden alleys in the tradition of traditional Iranian architecture and urban planning have been an integral part of urban textures that are still considered as part of the pillars of rural textures and small towns. As the gradual connection of the artificial texture of villages and cities has been established through the alleys of gardens to the texture of gardens and farms. This way of networking the passages and bodies of cities, gardens and farms is considered as an original, desirable and Iranian model in Iranian urban planning. A pattern which is declining in the contemporary period and giving way to non-native and western constructions.

4. Conclusion

With a humane, literary and nature-oriented view of rural and urban spaces, it is possible to help institutionalize the garden alley pattern through planning and design strategies. These strategies include:

Protection of the natural heritage of gardens and garden alleys; Respect for privacy and property; Efficiency of gardens with a reception garden pattern; Creativity in garden alley design: garden alley prediction in urban regeneration; Use of national cadaster system in stabilizing gardens and preventing change of use of gardens; National registration of garden alleys in the list of cultural heritage of the country and their restoration and prevention of their destruction; Amending the laws and regulations related to gardens and garden alleys and taking preventive measures, changing "violation" to "crime" in changing the use of gardens and destroying trees; Promoting the culture of protecting gardens and alleys as a social responsibility and rights; Use of smart methods and tools in permanent monitoring and quality control of gardens, lands and constructions.

Keywords: Garden Alley, Garden, Poetry and Literature, Culture and Literature, Natural Heritage.

How to cite: Molaei, A. (2022). Garden Alley in Iranian Culture, Poetry, Literature and Art. *Journal of Iranian Studies*, 21(41), 647-685. <http://doi.org/000000000000000000>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بازشناسی کوچه باغ در فرهنگ، شعر، ادبیات و هنر ایران*

اصغر مولائی^۱

چکیده

کوچه باغها در معماری و شهرسازی سنتی ایران فضاهایی اصیل، هنری، شاعرانه و آرامش بخش هستند که از ظرفیتهای طبیعی، ادبی و فرهنگی ارزشمندی برخوردار هستند. الگویی که در دوره حاضر با تخریب باغها و ساخت و سازهای بی‌رویه و سبک‌های معماری و شهرسازی غیربومی جایگزین شده و در حال زوال است. بنابراین هدف اصلی پژوهش، تبیین جایگاه کوچه باغ در فرهنگ، هنر و ادبیات ایرانی و راهبردهای حفظ آنهاست. روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، روش تحقیق تاریخی و تحلیلی و پیمایش میدانی است که با شیوه‌های مطالعه اسنادی، کتابخانه‌ای و بررسی نمونه‌های موردی انجام می‌شود. کوچه باغ از دوره‌های گذشته جایگاهی مهمی در ادبیات و هنر معماری و شهرسازی ایران است. کوچه باغها مکانی برای بروز احساسات انسانی و عاطفی بوده‌اند. کوچه باغ در فرهنگ، هنر و ادب ایرانی، برای بیان خاطرات و آرایه فضایی زیبا، ادبی، فرهنگی، رویایی و عاشقانه برای بسیاری از ادیبان و شاعران بوده است. با نگاه انسانی و ادبی و طبیعت‌محور به فضاهای روستاها، شهرها و شهری می‌تواند از طریق راهبردهای برنامه‌ریزی و طراحی، به نهادینه شدن الگوی کوچه باغها کمک نمود. این راهبردهای عبارتند از:

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۱۴ تاریخ ویرایش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۲۱ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۱۹

DOI: 10.22103/JIS.2022.17363.2160

مجله مطالعات ایرانی، سال ۲۱، شماره ۴۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱، صص ۶۴۷-۶۸۵

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

حق مؤلف © نویسندگان

۱. استادیار گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: a.molaei@tabriziau.ac.ir

حفاظت از میراث طبیعی باغها و کوچه باغها، ترویج ابعاد فرهنگی و ادبی کوچه باغها، طراحی کوچه باغها در معماری و طراحی شهری.

واژه‌های کلیدی: کوچه باغ، باغ، شعر و ادب، فرهنگ و ادب، میراث طبیعی.

۱. مقدمه

متون نظم و نثر فارسی (و ادبیات محلی اقوام ایرانی) همچون دیوان اشعار (شاهنامه، گلستان و بوستان، مثنوی معنوی، سفرنامه‌ها و مناجات نامه‌ها، خمسه نظامی، دیوان اشعار، قصه‌ها و داستانها، ادبیات معاصر (نظم و نثر، شعر نو)، ضرب المثل‌های بومی، مملو از نکات ارزشمند و آموزنده برای استفاده در امر برنامه‌ریزی، طراحی و سازماندهی فضا است.

در دوره‌های گذشته ایران، اغلب شهرها و محلات دارای بافتی آمیخته با باغها و پهله‌های سبز در درون و بیرون شهر و محله‌ها بوده‌اند. وجود این باغها، دارای کارکردی اقتصادی شامل تولید میوه و سبزیجات و درآمد اقتصادی، کارکرد زیست‌محیطی به مثابه ریه تنفسی شهر و محله‌ها را ایفا می‌نموده است. علاوه بر آن، کوچه‌هایی از مجاورت باغها پدید می‌آید که حیات عمومی ساکنان با آن عجین بوده است. ساکنان محله با عبور از این کوچه‌ها احساس آسایش، آرامش و به محله خویش تعلق خاطر عمیق داشته‌اند. همانطوری که در اشعار و سروده‌های برخی از شعرا و سرایندگان ملحوظ است برخی از این کوچه‌ها محلی برای تجلی احساسات شاعرانه و قرارهای عاشقانه بوده است و اشعار بسیاری با اشاره مستقیم و غیرمستقیم به کوچه باغها سروده شده است.

دو معنای «فضای عمومی» و «شهر» در ایران با تأکید بر تبادل اجتماعی به دورانی بسیار متأخر بازمی‌گردند. از عواملی که تهدیدی برای فضای عمومی به حساب می‌آیند، رویکرد و خط‌مشی نولیبرالی اقتصادی است. در حال حاضر شهروندان، در حال تبدیل شدن به بردگان مگامال‌ها در این شهرهای اشرافی شده هستند. شهرهای ما در حال تبدیل شدن به

مراکز تجاری ای هستند که در میان مال‌ها و مگامال‌ها، گروهی از مال‌های پزشکی، مال‌های مسکونی و غیره نیز در حال ساخته شدن هستند. و در این میان روشن است که هر کسی نمی‌تواند از نوکیسگی لازم برای حضور در این بازار بلبشوی فخر و خودنمایی، از خلال تن دادن به ثروت اندوزی و زیر پا گذاشتن همه ارزش‌ها، جایی برای خود باز کند و ناچار خواهد بود به اخراج شدن از این شهرها تن دهد. پرسش اکنون این است: در چنین فضای آلوده‌ای از پول و افتخار و توهم پیروزی و خودبزرگ‌بینی و شکوه و جلال خودساخته، فضای عمومی آیا می‌تواند معنایی داشته باشد، آن هم از نوعی شهری‌اش (فکوهی، ۱۳۹۹: ۲۶).

تغییرات زیست محیطی و کاهش تنوع زیستی نسبت به فعالیت‌های انسانی در قرن اخیر در حال افزایش است (سالمی و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۲). اما در دوره حاضر با تخریب باغها، ساخت‌وسازهای وسیع و نگاه اقتصادی به باغ‌های محلی و شهری موجب از بین رفتن باغها و در نتیجه کوچه‌باغها شده است. در نتیجه این روند سوداگریها، الگوی بافت محله‌ها تغییر یافته و بجای باغ‌ها، برج‌های مسکونی و بجای کوچه‌باغها، مسیرهایی بی‌روح تولید شده‌اند. احساسات شاعرانه و آسایش و آرامش جای خود را به عبور سریع خودروهای شخصی، تردد غریبه‌ها و الگوی بیگانه سکونت و تردد داده‌اند. بنابراین مهم‌ترین مساله تحقیق حاضر بی‌توجهی به باغ‌ها و فراموشی الگوی کوچه‌باغ‌ها در فرایند تحول بافتهای مسکونی شهرها و روستاهای ایران، در گذر زمان می‌باشد. توجه به این امر در حاضر می‌تواند از تخریب و نابودی باغها و کوچه‌باغهای موجود پیشگیری نماید. چنانچه در برخی از محله‌ها، شهرها و روستاهای ایران در حال حاضر از باغها و کوچه‌باغهای ارزشمندی برخوردارند که بازشناسی، حفاظت و توجه به آنها می‌تواند در راستای تعمیق این الگوی ایرانی موثر باشد.

۱-۱. هدف پژوهش

هدف این پژوهش «واکاوی جایگاه کوچه باغ در فرهنگ و هنر و شعر و ادب ایرانی» می‌باشد. که در این راستا، مهمترین پرسش این مقاله عبارت است از اینکه «جایگاه کوچه باغ‌ها فرهنگ و هنر ایران زمین ایران چیست»؟

۱-۲. روش پژوهش

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، روش تحقیق تاریخی-تحلیلی با رویکرد استدلال منطقی است که با شیوه‌های مطالعه اسنادی، کتابخانه‌ای و بررسی نمونه‌های موردی انجام می‌شود. فرایند تحقیق به این صورت است که ابتدا مساله پژوهش و روش تحقیق مطرح شده و جایگاه طبیعت در فرهنگ و ادبیات ایرانی بررسی می‌شود. سپس در ادامه واژه‌شناسی کوچه باغ و رابطه کوچه باغ با احساسات روانی و عرفانی مورد پژوهش قرار گرفته و بعد از آن کوچه باغ و باغ محله در هنرهای معماری و شهرسازی، نقاشی و فرش ایرانی در در قالب نمونه‌های موردی بررسی می‌شوند.

۲. بحث و بررسی

کوچه باغ، کوچه‌ای است که راهی در باغ داشته باشد، کوچه‌ای که راهی به باغ داشته باشد یا از کنار باغ گذرد.

کوچه باغ عاشقان چاک گریبان کسی است	در بهاران دل به سیر کوی یارم می کشد
(میرزا رضی دانش، به نقل از دهخدا، ذیل مدخل کوچه باغ)	
دل را به آن دو سلسله مشک بار بخش	در کوچه باغ زلف خزان را گذار نیست
صائب تبریزی، به نقل از دهخدا، ذیل مدخل کوچه باغ)	

کوچه باغ، مسیر رفت و آمدی است که دو سوی آن را دیوارهای کوتاه قامت خشتی و کاه گلی فراگرفته است و در سوی دیگر دیوار باغ‌هایی سرسبز که خود نمادی از معماری غنی ایرانی هستند، قرار دارد و شاخه‌های درختان بلند باغ دیوارهای کاه گلی و خشتی را مزین کرده است. کوچه باغ‌ها گاهی بسیار تنگ و پرپیچ و خم و گاهی بسیار عریض و

مستقیم هستند. گاه در امتداد دیوارهای خشتی، روی زمین خاکی جویی پر از آب روان جاری است و گاهی در میان این دیوارها درب‌های چوبی و سنگی زیبا نمایان می‌شوند که معمولاً راه ورود به باغ‌ها هستند. هوای لطیف، صدای گوش‌نواز پرندگان، ملودی جریان آب و فضای دل‌انگیز و روح‌نواز کوچه‌باغ‌ها حس شعر و شاعری را در هرکسی به قلیان می‌اندازد و شاید همین مسئله باعث شده تا واژه «کوچه‌باغ» را در شعرهای زیبا شاعران خوش ذوق ایرانی ب عنوان منبع الهام ببینیم (مولائی، ۱۴۰۰: ۹۶).

کوچه باغها فضاهایی هستند که در ارتباط با باغها بوده و آثار باغ در کوچه ملموس و مشهود باشند. این ارتباط حتما باید بصری بوده و شرایط زیر را دارا باشد:

- منظره‌ها در کوچه باغها بسیار متأثر از مسیر حرکت آب، نظام کاشت و ساختار هندسی بافت مربوطه است (دهقان‌پور هنزایی و پوراحمدی لاله، ۱۳۹۶). بنابراین در کوچه‌باغ، وجود دید و منظر نسبی و حداقلی به باغ یا پارک الزامی است.

- کوچه باغ در مجاورت یا درون باغ یا پارکی باشد.

- امکان دسترسی و تردد عموم مردم و گردشگران در اغلب اوقات شبانه‌روز به کوچه باغ مهیا باشد.

جستجوی علل وجودی یک موضوع می‌تواند اهمیت و جایگاه آن را از چپستی، چرایی و چگونگی مشخص نماید. از نظر ابن‌سینا در توصیف علل اربعه معتقد است: «سبب شی یا داخل در قوام و وجود معلول است و یا خارج از وجود معلول است. اینکه داخل در وجود معلول است یا جزء بالقوه است که همان ماده است و یا جزء بالفعل است که آن را صورت می‌دانند. حال اگر علت شی خاج از وجود معلول باشد، دو فرض بیشتر ندارد: یا معلول وجودش از او ایجاد شده که فاعل است و یا وجود معلول به خاطر آن متحقق شده است که همان غایت است» (ابن‌سینا، ۱۴۰۰: ۲۴۴). برای روشن شدن ضرورت وجودی کوچه باغها و شناخت سبب، ماده، صورت، فاعل و غایت آن می‌توان علل اربعه آن را بررسی نمود. از دیدگاه ایت‌الله جوادی آملی، نظم موجود در جهان هستی در چهار بخش

مطرح است: نظم فاعلی، کوچه و باغی که با هم یا مجاور یکدیگر درهم آمیخته‌اند، نظم درونی و بیرونی، مسیر محلی سرسبز و شاعرانه؛ معبر سرسبز ساکنان محله، کوچه و باغ؛ نظم غایی: زندگی خصوصی و عمومی، آرامش، عشق، زیبایی، رضایت، دلنواز بودن (جوادی آملی، ۱۳۸۴: ۱۰۶-۱۱۲) و (مولائی، ۱۴۰۰: ۹۶).

۲- ۱. کوچه باغ در شعر فارسی

۲- ۱- ۱. کوچه باغ در شعر کهن

نام ایران بیش از ۱۴۰۰ بار در شاهنامه بکار رفته؛ و به یکی از پرکاربردترین واژگان و همچنین پرکاربردترین نام و مفهوم جغرافیایی و جغرافیایی-سیاسی بدل شده است (منوچهری و کاوندی کاتب، ۱۳۹۱: ۷-۶).

عشق به میهن و تلاش برای آسایش، آبادانی و حفظ و بقای مرز و بومی که مامن و پناهگاه ایرانیان است؛ و این همان میهن‌گرایی است که می‌توان در اساطیر ایران از آن سخن راند. وجود همین آثار ادبی و تاریخی است که اندیشه کهن بودن هویت ایرانی را تقویت و حتی اثبات می‌نماید. فردوسی در پایان شاهنامه از زبان شیرویه، پادشاه ساسانی که در جمع بزرگان کشور از اقداماتش می‌گوید؛ پیامی می‌دهد، پیامی که گویی به همه آیندگان است و ایرانیان را برای جاودانگی و سربلندی ایران دعوت می‌نماید (منوچهری و کاوندی کاتب، ۱۳۹۱: ۸).

شکفته همیشه گل کامکار		که ایران چو باغیست خرم بهار
به پرچینش بر نیزه‌ها خار اوی		سپاه و سلیحست دیوار اوی
دل و پشت ایرانیان نشکنی		نگر تا تو دیوار او نه فگنی
(فردوسی، ۱۳۸۷: ۵۳۹)		

در شاهنامه فردوسی، برپایی «تمدن» توسط جمشید پسر تهمورث دیوبند، انجام می‌شود. یکی از کارهای وی تقسیم‌بندی اجتماعی است، برای آنکه در کارها نظم گمارده شود، باید هرکسی در حرفه‌ای که متناسب با استعداد اوستف برقرار بماند. از جمله آنکه کارهای ساختمان‌سازی به دیوان واگذار می‌گردد. اینان هستند که در این حرفه مهارت

دارند. خشت و گل و سنگ به کار می‌برند و دیوار برمی‌افرازند. چرا دیوان؟ زیرا گویا در اعتقاد باستانی، باور بر آن بوده که هرگونه مداخله و تغییر در کار طبیعت، عملی ضد ایزدی است. بشر چون بخواهد از روال طبیعی خارج شود و به تصنع دست بزند، به طبیعت تجاوز کرده و این پسند خدایان نیست (اسلامی ندوشن، ۱۳۸۸: ۸۰-۸۱).

احساسات انسانی معطوف به طبیعت، از جایگاه رفیعی در ادبیات نظم و نثر فارسی برخوردار هستند. باغ‌ها که از مهم‌ترین مکان‌های کار، فعالیت و حیات مردم به‌ویژه در دوره‌های گذشته محسوب می‌شده‌اند، نقش ویژه در تجلی این احساسات ناب انسانی داشته‌اند. چه‌بسا که بسیاری از نامداران عرصه علم، فرهنگ ادب و هنر در دوره‌های رشد و آموزش خود با باغ‌ها و فضاهای طبیعی در ارتباط بوده‌اند. همچنین بسیاری از شاعران و ادیبان با بهره‌گیری از فضاهای طبیعی و باغات به‌عنوان محل زندگی و سیرورت، به مقام و درجات عالی در عرصه‌های علمی و هنری و ادبی نائل شده‌اند. البته تأثیرات زمینه و فضای طبیعی در رشد و تعالی نامداران علمی، ادبی و هنری، به معنای جبرگرایی محیطی نبوده بلکه مقصود تأثیرات مثبت فضای طبیعی و زیستی در آرامش‌بخشی و فراهم نمودن بستری مناسب در کنار سایر مؤلفه‌های تعالی انسانی است.

احساسات معطوف به مکان همچون شادی، حس مکان، طراوت، شادابی، حس شاعرانگی، عشق، شیرینی، حس خوب، آرامش و دل‌انگیزی از جمله احساسات نابی است که در باغ‌ها و کوچه‌باغ‌ها متجلی می‌شود. ابیات زیر نمونه‌هایی از نظم فارسی است که در آن به تجلی احساسات لطیف انسانی در کوچه‌باغ‌های اشاره شده است: کوچه‌باغ‌های اغلب به‌عنوان مکانی دل‌چسب برای قرارهای عاشقانه، قدم زدن، گذران اوقات فراغت استفاده می‌شده است. در اشعار مختلفی این کارکرد کوچه‌باغ‌ها اشاره شده است. محمدحسین بهجت تبریز (شهریار) در غزلی، با استفاده از فضای احساسی باغ‌های شمیران به‌عنوان مکانی دل‌چسب برای قرارهای عاشقانه‌اش با معشوقه‌اش به توصیف حالات روحی خویش، پرداخته است:

دل شب است و به شمیران سراغ باغ تو گیرم	که از زمین و گه از آسمان سراغ تو گیرم
--	---------------------------------------

به جای آب روان نیستم دریغ که در جوی	به سر بغلطم و در پیش، راه باغ تو گیرم
به بام قصر بیا و چراغ چهره بیفروز	که راه باغ تو در پرتو چراغ تو گیرم
	(شهریار، غزل ۸۴).

صائب تبریزی، در غزل‌هایش با تشبیه کوچه‌باغ به زلف معشوق، حس خوب و شیرینی تماشای گیسوان یار را همچون نظاره پیچ‌وخم کوچه‌باغ‌ها بیان می‌کند:

به سیر کوچه‌باغ خلد اگر اقبال فرماید	عبیر پیرهن سازند حوران خاک راهش را
	(صائب تبریزی، غزل ۳۸۰).
از خیابان بهشتم خار در دل می‌خلد	کوچه‌باغ زلف را آب و هوای دیگرست
	(صائب تبریزی، غزل ۹۶۸).
تا به سیر کوچه‌باغ زلف خوبان راه برد	یک نفس در سینه دل آرام نتوانست کرد
	(صائب تبریزی، غزل ۲۳۴۷).

وی در غزل دیگری، کوچه‌باغ را به مسیری آسمانی مزین با ستاره‌ها در کهکشان در داستان عاشقی خویش، تشبیه نموده است:

بخیه زخم نمایان من از اشک من است	از کواکب کوچه‌باغ کهکشان پر گل شود
چار دیوار قفس از نغمه رنگین من	در بهاران چون حریم گلستان پر گل شود
	(صائب تبریزی، غزل ۲۶۶۸).

صائب تبریزی در غزل‌هایی، کوچه‌باغ را در ارتباط با بهشت و خلد برای بیان ارزش و اهمیت حضور یار استفاده می‌نماید:

به کوچه‌باغ بهشتم ز کوی او مبرید	که وا نمی‌شودم دل ز رهگذار دگر
	(صائب تبریزی، غزل ۴۶۹۶).
در کوچه‌باغ خلد خزان را گذار نیست	دل را به آن دو سلسله مشکبار بخش

(صائب تبریزی، غزل ۵۰۵۳).

۲-۱-۲. کوچه باغ در شعر معاصر

رهی معیری در غزل سنگریزه، از کوچه باغ به عنوان فضایی شادی بخش و پر از اشتیاق برای توصیف شیرینی های گذران اوقات با یار استفاده کرده است. معیری در این ابیات، پیچ و خم کوچه باغهای کوهپایه را فضایی مناسب برای عشق بازی و عشوه گری توصیف نموده است:

روزی به کوهپایه من و سرو ناز من بودیم	دوره سپر به خم کوچه باغها
این سو روان به شادی و آن سو دوان به شوق	لبریزه کرد از می عشرت ایاغها
ناگاه چون پری زدگان آن پری فتاد	وز درد پا ز پویه و بازیگری فتاد
(رهی معیری، ۱۳۹۱: ۶۱)	

فریدون مشیری در ابیاتی، با استعاره از کوچه باغ به عنوان فضایی ذهنی و خاطره انگیز؛ به توصیف عالم پندار خویش و آرزوهای خویش پرداخته است:

من با سمند سرکش و جادویی شراب / تا بیکران عالم پندار رفته ام / تا
کوچه باغ خاطره های گریز پا / تا شهر یادها ...

(مشیری، ۱۳۹۲)

محمد رضا شفیعی کدکنی در کتابی با عنوان «در کوچه باغهای نشابور»، به لحنی ادبی به بیان وضعیت تاریک سیاسی و آزادی بیان در دوره پهلوی پرداخته است:

در کوچه باغهای نشابور / مستان نیم شب به ترنم / آوازهای سرخ تو را باز
ترجیع وار / زمزمه کردند / نامت هنوز ورد زبانهاست
وقتی فصل پنجم این سال آغاز شد / دیوارهای واهمه خواهد ریخت / و
کوچه باغهای نشابور / سرشار از ترنم مجنون خواهد شد.

(شفیعی کدکنی، ۱۳۵۰).

به طور کلی می توان گفت که در نظم و نثر فارسی، کوچه باغ به معانی و مفاهیم زیر به کار رفته است: توصیف زلف یار، توصیف فضای ذهنی و خاطرات شیرین عاشقی،

توصیف زیبایی فضای ذهنی، آرزوی فضایی شیرین و دلچسب و ... در این راستا ادیبان و شاعران از صنایع ادبی استعاره، ایهام و روایتگری خاطرات بهره گرفته‌اند (مولائی، ۱۴۰۰: ۹۹).

کوچه باغ در اشعار **سهراب سپهری** در ارتباط با عرفان ادبی و شهودی قابل بررسی است. شعر سهراب به لحاظ کسب تجربه های شهودی، رها شدن از خود و فنا شدن در ذات الهی، خوانندگان زیادی در بین ایرانیان و مردمان دیگر کشورها یافته است به نحوی که فروش کتابهای او در ردیف اولین هاست.

تجربه های پیچیده روحانی سهراب شبیه تجربه‌های عرفای کلاسیک ماست (فتح نجات، ۱۳۹۷):

جا پاهای گم شدند / خود را از رو به رو تماشا کردم / گودالی از مرگ پر
شده بود / و من در مرده ی خود به راه افتادم / صدای پایم را از راه دوری
می شنیدم / شاید از بیابانی می گذشتم / ناگهان نوری در مرده ام فرود آمد /
و من در اضطرابی زنده شدم.

(سپهری، ۱۳۸۹)

زبان سهراب در سه گانه «صدای پای آب»، «مسافر» و «حجم سبز» به زلال‌ترین و شاعرانه‌ترین حالت خود در میان آثارش رسیده که هم تشخیص دارد و هم تمایز. سهراب در شعرش بر آن بوده که ویژگی های روحی خود را بیان کند. به همین علت ایمازهای (صور خیال) شعر او توصیف حالتی است که بر او گذشته است. (فتح نجات، ۱۳۹۷).

شفیعی کدکنی در کتاب «در کوچه‌باغهای نشابور» با گرایشی به عرفان مثنوی معنوی، از کوچه باغ در اشعار خود استفاده می‌نماید. وی همچنین با گرایشی اجتماعی، اشعاری انتقادی با استفاده از مفهوم کوچه‌باغ منتشر می‌نماید.

زندان واژه ها را

دیوار و باره بشکن
و آواز عاشقان را
مهمان کوچه‌ها کن
زین بر نسیم بگذار
تا بگذری از این بحر
وز آن دو روزن صبح
در کوچه باغ مستی
باران صبحدم را
بر شاخه‌ی اقاقی
آینه‌ی خدا کن
بنگر جوانه‌ها را،
آن ارجمندها را
کان تار و پود چرکین
باغ عقیم دیروز
اینک جوانه آورد
بنگر به نسترن‌ها
بر شانه‌های دیوار
خواب بنفشگان را
با نغمه‌ای در آمیز
و اشراق صبحدم را
در شعر جویباران
از بودن و سرودن
تفسیری آشنا کن
بیداری زمان را

با من بخوان به فریاد

ور مرد خواب و خفتی

رو سر بنه به بالین

تنها مرا رها کن. (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰).

ابعاد احساسی و معنایی کوچه باغ

از نگاهی دیگر کوچه باغ در ارتباط با حوزه عرفانی و عبادی و نیایشی بررسی می‌شود. در این نگرش تقوی و تسلیم در برابر خداوند مهمترین ابزار سیر و حرکت در کوچه باغ بهشت می‌باشد. در گاهی (۱۳۹۷) در کتاب "کوچه باغ‌های بهشت سعادت" با تاکید بر مفاهیمی همچون داشتن محبت اهل بیت علیهم السلام، زندگی کردن برای آنها، بخشیدن و تسلیم خود به ایشان، در محضر و مشهد آنها زندگی کردن، انجام اعمال به نیابت آنها، توجه به نفس و ... می‌نویسد: "اگر مردم می‌دانستند چه فضیلتی در معرفت خدا است، آنچه خداوند شکوفای زندگانی دنیا و نعمت‌ها یا به دشمنان خود داده است، چشم می‌پوشیدند و دنیای آن‌ها در نظرشان، از آنچه که روی آن پا می‌گذارند، پست‌تر بود و باید که از معرفت خدای جلیل و عزیزی بهره‌مند گردند و به آن شادکام باشند، شادکامی و لذت بردن کسانی که پیوسته در باغ‌های بهشت با اولیای خدا به سر می‌برند". (درگاهی، ۱۳۹۷).

همچنین بسیاری از شاعران و ادیبان با بهره‌گیری از فضاهای طبیعی و باغات به‌عنوان محل زندگی و سیوررت، به مقام و درجات عالی در عرصه‌های علمی و هنری و ادبی نائل شده‌اند. بزرگانی همچون حافظ، سعدی، ابن سینا، خاقانی، مولوی، شمس تبریز، نظامی گنجوی، خواجه نصیرالدین طوسی در زمره این‌گونه برخورداران از زمینه‌های طبیعی می‌باشند. البته تأثیرات زمینه و فضای طبیعی در رشد و تعالی نامداران علمی، ادبی و هنری، به معنای جبرگرایی محیطی نبوده بلکه مقصود تأثیرات مثبت فضای طبیعی و زیستی در آرامش‌بخشی و فراهم نمودن بستری مناسب در کنار سایر مؤلفه‌های تعالی انسانی است. احساسات معطوف به مکان همچون شادی، حس مکان، طراوت، شادابی، حس شاعرانگی،

عشق، شیرینی، حس خوب، آرامش و دل‌انگیزی از جمله احساسات نابی است که در باغ‌ها و کوچه‌باغ‌ها متجلی می‌شود.

احساسات انسانی معطوف به طبیعت، از جایگاه رفیعی در ادبیات نظم و نثر فارسی برخوردار هستند. باغ‌ها که از مهم‌ترین مکان‌های کار، فعالیت و حیات مردم به‌ویژه در دوره‌های گذشته محسوب می‌شده‌اند، نقش ویژه در تجلی این احساسات ناب انسانی داشته‌اند. چه بسا که بسیاری از نامداران عرصه علم، فرهنگ ادب و هنر در دوره‌های رشد و آموزش خود با باغ‌ها و فضاهای طبیعی در ارتباط بوده‌اند.

کوچه‌باغ‌های اغلب به‌عنوان مکانی دل‌چسب برای قرارهای عاشقانه، قدم زدن، گذران اوقات فراغت استفاده می‌شده است. در اشعار مختلفی این کارکرد کوچه‌باغ‌ها اشاره شده است. محمدحسین بهجت تبریز (شهریار) در غزلی، با استفاده از فضای احساسی باغ‌های شمیران به‌عنوان مکانی دل‌چسب برای قرارهای عاشقانه‌اش با معشوقه‌اش به توصیف حالات روحی خویش، پرداخته است:

دل شبست و به شمران سراغ باغ تو گیرم گه از زمین و گه از آسمان سراغ تو گیرم
به‌جای آب روان نیستم دریغ که در جوی به سر بغلطم و در پیش راه باغ تو گیرم
به بام قصر بیا و چراغ چهره بیفروز که راه باغ تو در پرتو چراغ تو گیرم (شهریار، غزل ۸۴).

صائب تبریزی، در غزل‌هایش با تشبیه کوچه‌باغ به زلف معشوق، حس خوب و شیرینی تماشای گیسوان یار را همچون نظاره پیچ‌وخم کوچه‌باغ‌ها بیان می‌کند:

به سیر کوچه‌باغ خلد اگر اقبال فرماید عبیر پیرهن سازند حوران خاک راهش را
(صائب تبریزی، غزل ۳۸۰).

از خیابان بهشتم خار در دل می‌خلد کوچه‌باغ زلف را آب و هوای دیگرست (صائب تبریزی، غزل ۹۶۸).

تا به سیر کوچه‌باغ زلف خوبان راه برد یک نفس در سینه دل آرام نتوانست کرد
(صائب تبریزی، غزل ۲۳۴۷).

وی در غزل دیگری، کوچه‌باغ را به مسیری آسمانی مزین با ستاره‌ها در کهکشان در داستان عاشقی خویش، تشبیه نموده است:

بخیه زخم نمایان من از اشک من است از کواکب کوچه‌باغ کهکشان پر گل شود
چار دیوار قفس از نغمه رنگین من در بهاران چون حریم گلستان پر گل شود (صائب
تبریزی، غزل ۲۶۶۸).

صائب تبریزی در غزل‌هایی، کوچه‌باغ را در ارتباط با بهشت و خلد برای بیان ارزش و اهمیت حضور یار استفاده می‌نماید:

به کوچه‌باغ بهشتم ز کوی او مبرید که و نمی‌شودم دل ز رهگذار دگر (صائب تبریزی،
غزل ۴۶۹۶).

در کوچه‌باغ خلد خزان را گذار نیست دل را به آن دو سلسله مشکبار بخش (صائب
تبریزی، غزل ۵۰۵۳).

رهی معیری در غزل سنگریزه، از کوچه‌باغ به عنوان فضایی شادی‌بخش و پر از اشتیاق برای توصیف شیرینی‌های گذران اوقات با یار استفاده کرده است. معیری در این ابیات، پیچ و خم کوچه باغهای کوهپایه را فضایی مناسب برای عشق‌بازی و عشوه‌گری توصیف نموده است:

روزی به کوهپایه من و سروناز من بودیم ره سپر به خم کوچه باغ‌ها
این سو روان به شادی و آن سو دوان به شوق لبریزه کرد از می‌عشرت ایاغها
ناگاه چون پری زدگان آن پری فتاد وز درد پا ز پویه و بازیگری فتاد (رهی معیری،
سنگریزه)،

فریدون مشیری در ابیاتی، با استعاره از کوچه‌باغ به عنوان فضایی ذهنی و خاطرات خویش به توصیف عالم پندار خویش و آرزوهای خویش پرداخته است:

من با سمند سرکش و جادویی شراب تا بیکران عالم پندار رفته ام
تا کوچه‌باغ خاطره‌های گریز پا تا شهر یادها ... (فریدون مشیری)،

محمدرضا شفیعی کدکنی در کتابی با عنوان «در کوچه باغهای نشابور»، به لحنی ادبی به بیان وضعیت تاریک سیاسی و آزادی بیان در دوره پهلوی پرداخته است:

در کوچه باغهای نشابور مستان نیم شب به ترنم آوازهای سرخ تو را باز ترجیع وار زمزمه کردند نامت هنوز ورد زبان‌هاست

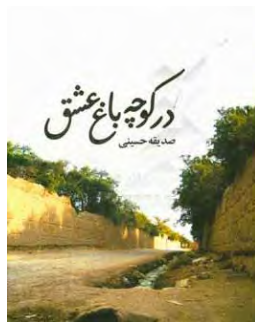
وقتی فصل پنجم این سال آغاز شد دیوارهای واهمه خواهد ریخت و کوچه باغهای نشابور سرشار از ترنم مجنون خواهد شد (شفیعی کدکنی، ۱۳۵۰).

۲-۲ باغ و کوچه باغ در داستان‌های ایرانی

کوچه باغ‌های در ادبیات داستانی ایران، از اهمیت و جایگاه والایی برخوردار است، چه بسا که خلق فضای شاعرانه، احساسی و عاطفی از چنین فضایی استفاده شده است. داستان‌سرایان با بهره‌گیری از حالات و کیفیات محیطی کوچه باغ‌های روستاها و شهرهای ایرانی به خلق داستان‌های ماندگار پرداخته‌اند که در زیر دو نمونه «در کوچه باغ عشق» و «دختری در کوچه باغ خاطرات» بازخوانی و تحلیل می‌شود.

۱) در کوچه باغ عشق

در کتاب «در کوچه باغ عشق» نویسنده با الهام از مفهوم کوچه باغ و پیوند آن با مفهوم عشق، احساسات، عواطف و آرزوهای خویش را در قالب چهارده داستان کوتاه بیان کرده است. این مجموعه به تصویر یکی از کوچه باغهای ایران در روی جلد و عنوان «در کوچه باغ عشق» با قلمی هنری، طراحی و منتشر شده است به بیان خاطرات معلمی برای کودکان استثنایی می‌پردازد که برای نویسنده همان تداعی آرزوهای معلمی و عشق به آموزش و تربیت این کودکان است. این خاطرات با تصویری بهشت‌گونه مفهوم کوچه باغ و عشق تجلی یافته است. به عبارتی دیگر نویسنده از کوچه باغ به عنوان بهترین منظره و تداعی برای بیان خاطرات خویش استفاده کرده است.

شکل ۱- تصویر روی جلد کتاب در کوچه باغ عشق (حسینی، ۱۳۹۶).

در مقدمه این کتاب می‌نویسد: «از کودکی در پس بهشت بودم، همان بهشت موعود، جایی که فقط عشق باشد، عشق باشد و عشق... در جوانی وقتی کسوت زیبای معلمی را پوشیدم و زیباتر آن که کودکان استثنایی نیز بر آن می‌درخشید و با اندک علمی تمام تلاشم را به کار بردم تا گل زیبای لبخند دانایی را بر لبان خاموش کودکان معصوم ناشنوا بنشانم، آنگاه در بهشت بودن را با تمام وجود لمس کردم... چه زیبا بود آن حس و زیباتر آن تلاش عاشقانه امیدوار، وقتی با همه سختی‌ها، فرازها و فرودهای پی در پی انوار طلایی رنگ موفقیت در آسمان معرفت، گاهی بارقه‌ای بر ما می‌نمایاند، چه شادیهای کودکانه و چه هلهله‌های وصف ناپذیری وجودمان را فرا می‌گرفت (حسینی، ۱۳۹۶: ۸-۷).

همچنین در داستان عطر گل نرگس، به داستان عاشقی زنی می‌پردازد که زن با مراجعه به گل‌فروشی شهر که آن را گل‌فروشی عشاق می‌نامد برای مرد گلدانی می‌خرد. زن با عبور از فضاهای کوچه‌باغی که وصف شاعرانه‌ای دارد به مجاروت دیواری می‌رسد که آنسوی دیوار مرد معشوق منتظرش هست: «راه زیادی رفت تا به گل‌فروشی رسید. سه تا اتوبوس سوار شده بود و دو کیلومتر راه را هم پیاده آمده بود. گل‌فروشی در تقاطع دو خیابان فرعی بناشده بود. مغازه بزرگی نبود اما تنها گل‌فروشی شهر بود که گل‌های مخصوصی می‌فروخت. گل‌هایی که در آن شهر بزرگ هیچ کجا یافت نمی‌شد. گل‌فروشی مخصوص

عشاق شهر بود. هر عاشقی که می‌خواست برای معشوقش گل بخرد، این همه راه را می‌آمد تا به گل‌فروشی می‌رسید. خیابان خاکی و پر از دست‌انداز بود. در میان گل‌ها، گلدان سفالینی بود با گل‌های سفید و برگ‌های بلند و پهن سبز. سفیدی گل‌ها در میان سبزی برگ‌ها، زیبا و با طراوت می‌نمود. انگار گل همه طهارت عشق را در خود پنهان کرده بود. در تمام شهر گلی با این طراوت و معصومیت ندیده بود. حتی در مغازه هم یک گلدان بیشتر از آن نبود. آیا این گلدان را برای او نگه‌داشته بودند؟ آیا این گل‌ها تنها هدیه صداقتی بود که او می‌توانست به معشوقش هدیه دهد؟ معشوق که بود؟ همانند خودش! نیمه دیگرش! چه کسی بود؟ زن نمی‌دانست. گلدان را برداشت. پولش را داد و از مغازه بیرون آمد. گلدان را زیر عبایش گرفت. همانند عشق باید پنهانش می‌کرد. تند و تند، بی‌توجه به اطراف قدم برداشت. انگار هیچ تعلقی او را به محیط اطرافش پیوند نمی‌داد. گاه گل را نزدیک بینی می‌گرفت و بو می‌کشید. وقتی که داشت می‌آمد به مرد چیزی نگفته بود. سراسیمه راه افتاده بود. فقط گفته بود که زود برمی‌گردم. او تا به حال مرد را ندیده بود. دیواری بلند مابین آن دو حصار کشیده بود. تنها از پشت دیوار، صدای حزن و تنهایی مرد را شنیده بود. توانسته بود روزها و شب‌ها با او حرف بزند. از خیابان خاکی و دست‌اندازها که گذشت پیچید در کوچه باغ تنگ و باریکی که پر بود از گل‌های زرد یاس. گل‌هایی که بوی عطرشان فضای کوچه باغ‌ها را انباشته بود. گل بوی عطر تنهایی می‌داد و بوی صدای حق‌گریه مرد را. زن مست و مبهوت عطر گل‌ها و زیبایی و طراوت گلدان سفیدی که در دست داشت، با قدم‌هایی شتابان به سمت منزلگه خود پیش می‌رفت. از پیچ‌وخم کوچه باغ‌ها که گذشت رسید به خرابه‌ای که دیواری بلند انتهایش را مسدود کرده بود. زن می‌دانست که مرد پشت دیوار ایستاده است به انتظار...» (حسینی، ۱۳۹۶: ۷۰-۶۳). در واقع

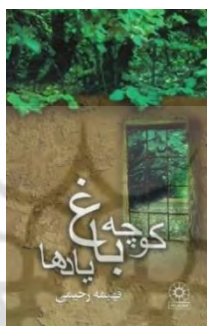
در این روایت، از کوچه باغ برای کمک به بیان احساسات و عشق میان زن و مرد داستان و ارایه فضایی احساسی و عاطفی و تجسم حسی عاشقانه برای خوانندگان استفاده شده است.

۲) کوچه باغ یادها

کتاب «کوچه یادها» با زبانی به نقل خاطرات زندگی خانوادگی و اجتماعی در خیابان ری و بازارچه نایب السلطنه تهران پرداخته است. نویسنده در واقع با استعاره از واژه کوچه باغ قصد دارد تا یادهای تلخ و شیرینی از دوران قدیمی این مکان را با زبانی ادبی و داستانی توصیف نماید. روابط گرم اعضای خانواده و صفا و محبت اهل فامیل و همسایه‌ها از نقاط برجسته این کتاب است که با نگاهی حسرت بار و نوستالژیک روایت شده است. به عبارت دیگر کوچه باغ یادها، ابعاد اجتماعی و فرهنگی سبک زندگی سنتی در زمانهای قبل از دوره معاصر و رواج آپارتمان نشینی را مورد پژوهش ادبی و داستانی قرار داده و کوچه باغ صرفاً عنوانی است که بدلیل زیبایی، لطافت، جذابیت، حس مکان، خاطره‌انگیزی و خوشایندی آن به لحاظ لفظ و معنی برای کتاب انتخاب شده است. خاطراتی که امروزه با از میان رفتن بافت تاریخی و سنتی شهرها و تغییر سبک زندگی فردی و اجتماعی، کمرنگ و کمرنگ‌تر شده است.

در بخشی از این کتاب می‌خوانیم: «خانه میرزا باقر فرشچی از صبح سکون و آرامش خود را از دست داده بود. زن حاجی پس از درست کردن خورشت قیمه و خیساندن برنج از درست کردن غذا فارغ شد و از پله‌های زیرزمین بالا آمد. گونه‌هایش در اثر حرارت اجاق سرخ شده بود. بالای پله‌ها هوای تازه را با نفسی بلند به سینه کشید و با دست عرق روی پیشانی اش را زدود و با صدای بلند فریاد کشید فخری! دختر باریک و بلند قدی سر از پنجره اتاق بیرون کرد و گفت: بله مادر! زن به سوی صدا برگشت و دخترش را در آستانه پنجره دید. گفت: وقتی چای رو دم کردی میوه و شیرینی را هم

بچین و دستی هم به موهات بکش تا عمه ات لن ترانی بارمان نکنه. مواظب باش تنباکو ها آب نداشته باشن. ببینم می توانی از آنها پذیرایی کنی یا نه. دختر سر فرود آورد و سر را از پنجره به داخل کشید و دنبال دستوره‌های مادر رفت ... عزت زمان در خانه ملوک خانم خیاطی یاد می گرفت و بیماری حاج آقا شدت گرفته بود. نیره از نرگس خواست که به خانه برود و عیادت از پدر را بهانه کند...» (رحیمی، ۱۳۸۶).

شکل ۴- تصویر روی جلد کتاب در کوچه باغ یادها (رحیمی، ۱۳۸۶).

۳) دختری در کوچه باغ خاطرات

کتاب «دختری در کوچه باغ خاطرات» با هدف نشر خاطرات نویسنده (اکرم مظاهری) با رویکردی ادبی و داستانی است که در سه جلد به نگارش درآمده است. جلد اول کتاب خاطرات کودکی تا دبستان و از دبستان تا دبیرستان و از دبیرستان تا فارغ التحصیلی را نقل می کند که بدلیل تصادف نویسنده در سن شش سالگی و اثرات هولناک آن، خاطرات تلخی به جای گذاشته است. همچنین جلد دوم کتاب به خاطرات شغلی و ازدواج ایشان و جلد سوم نیز به خاطرات بعد از ازدواج و تولد فرزندشان و رویدادهای بعدی زندگی خانوادگی ایشان اختصاص دارد.

در مقدمه این کتاب ایاتی از مهدی سهیلی آورده شده است که شمّ خاطره نویسی و احساسات عمیق وی را نشان می دهد:

زندگی دفتری از خاطره‌هاست

خاطراتی شیرین

خاطراتی مغشوش

خاطراتی که ز تلخی رگ جان می‌گسلد

یک نفر در شب تار

یک نفر در دل خاک

یک نفر همدم خوشبختی‌هاست

یک نفر همسفر سختی‌هاست

چشم تا باز کنیم

عمرمان می‌گذرد و ز سر تخت مراد

پای بر تخته تابوت گذاریم

ماه‌مه همسفریم پدر خسته به راه

مادر بخت سیاه

سوگواران پسر و دختر تنها مانده

عاشقانی که ز هم دور شدند

دخترانی که چو گل پژمردند

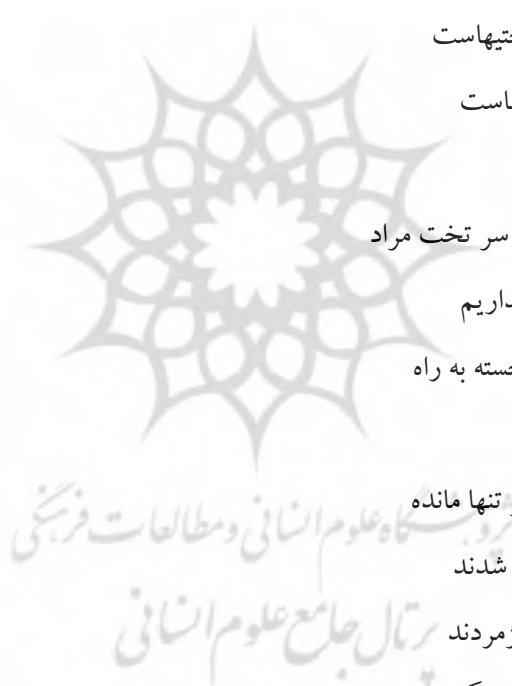
کودکانی که به غربت زدگی

خفته در گور شدند

ما همه همسفریم تا ببینیم کجا، باز کجا

چشمان بار دگر

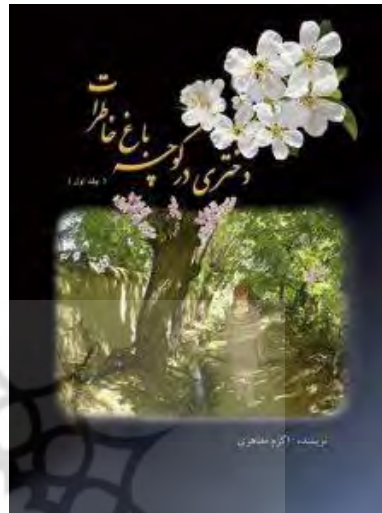
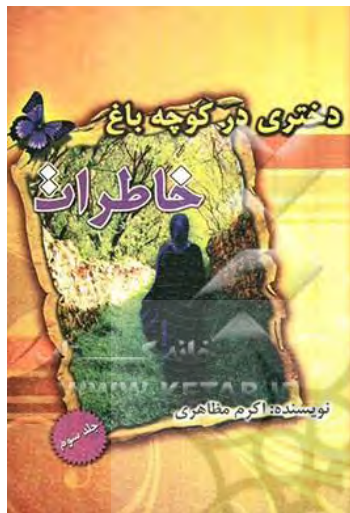
سوی هم باز شود

روزنامه‌های علمی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

در جهانی که در آن راه ندارد اندوه زندگی با همه معنی خویش، از نو آغاز» (مظاهری، ۱۳۸۸).

شکل ۲- تصویر روی جلد کتاب در کوچه باغ خاطرات (رحیمی، ۱۳۸۶).

۴) کوچه پس کوچه‌های شمرون

روایت «کوچه پس کوچه‌های شمرون» قصه زندگی و فرهنگی مردمی روستای شمرون از توابع شهرستان تهران است که دارای کوچه باغهای زیبا و شاعرانه‌ای بوده است که حاوی خاطرات فردی و جمعی تلخ و شیرین بسیاری است. در این روایت کوچه‌های شمرون به «رگ‌های برگ درختان» یا «ملیله کاری زرگرها» تشبیه شده است که با وجود تحولات شهری بسیار در گذر زمان، هنوز وجود دارند. روای در ادامه فضای طبیعی شمرون از عباراتی همچون «ماه چراغ راهش بوده»؛ «صفای آن آبادی پر باغ و قنات»؛ «چشمه‌ها، راه‌ها و مکان‌های پر آب و درخت» استفاده می‌نماید.

^۱ - سراینده این شعر مهدی سهیلی است که خانم اکرم مظاهری در صفحات اولیه کتاب دختری در کوچه باغ خاطرات با رفرنس به ایشان استفاده نموده است.

در بخشی از این روایت در توصیف فضای طبیعی و آرامش بخش شمرون، چنین توصیف شده است: «آرامش باغ‌ها، سایه‌روشن‌های همین درختان و سکوتی که تنها صدای برخورد برگ‌ها و آواز پرنده‌ها آن را می‌شکست، در آنجا حکم‌فرما بود. باغ‌هایی که وجودشان روزی عادی بوده و باقیمانده‌هایشان امروز به چشم خیلی‌ها عجیب می‌آید، از محاسن اینجاست... آنجایی که سایه باغ‌هایش بر هم می‌افتاد و حتی امروز در نرده پنجره خانه‌های به‌جامانده، شیب خیابان‌ها، درختان تبریزی و چنار قدبلند، صدای بلبلان و طوطی‌های باغ‌ها مهر و نشانه به‌جامانده از قدیم را می‌توان دید» (طاهری، ۱۳۹۵: ۲۹۳).

همچنین در روایت حس مکان کوچه باغ‌های شمرون از طریق قدم زدن و تجربه واقعی کوچه و باغ و ایوان خانه قدیمی و نوازش نسیم را در یادآوری خاطرات کودکی بکار می‌گیرد: «در کوچه باغ‌هایش که قدرت نهفته‌ای در آن‌ها دیده می‌شود، قدم می‌زنم. تنها زمانی که قدم می‌زنی می‌توانی ذهن را در اختیار فضا بگذاری. پس به کوچه‌هایش می‌روم و بازمانده خانه‌ای که روزی صاحب‌خانه در ایوان آن نشسته و نسیم شامگاهی او را نوازش می‌داده. در فکر او اطراف خانه‌اش را که در کودکی می‌دوید و یاد محله آشنای دوران جوانی است...» (طاهری، ۱۳۹۵: ۲۹۳).

۲-۳. کوچه باغ در هنرهای معماری، نقاشی و فرش

۲-۳-۱. کوچه باغ در معماری و شهرسازی ایرانی

هنر معماری بومی ایران مملو از زیباییها و صحنه‌های بدیع و آمیخته با فرهنگ و طبیعت این مرز و بوم است. این آثار در اغلب شهرها و روستاهای ایران قابل مشاهده هست. یکی از این آثار زیبا و خاطره انگیز، کوچه باغ هاست که فضاهای حرکتی و مکث زیبایی در فصول مختلف به نمایش می‌گذارد. کوچه باغها در سنت معماری و شهرسازی سنتی ایران، بخشی جدایی ناپذیر از بافتهای شهری بوده‌اند که هنوز هم به عنوان بخشی از ارکان بافتهای روستایی و شهرهای کوچک محسوب می‌شوند. چنانکه اتصال تدریجی بافت

مصنوع روستاها و شهرها از طریق کوچه باغها به بافت باغات و مزارع برقرار شده است. این نحوه شبکه بندی معابر و کالبد شهرها و باغات و مزارع، به عنوان الگویی اصیل، مطلوب و ایرانی در شهرسازی ایرانی محسوب می‌شود. الگویی که در دوره معاصر در حال زوال بوده و جای خود را به ساخت و سازهای غیربومی و غربی می‌دهد. از جمله کوچه باغهای معروف می‌توان به کوچه باغهای قصر الدشت شیراز، یزد، نیریز، سردرود، شهمیرزاد، کن و تبریز اشاره نمود.

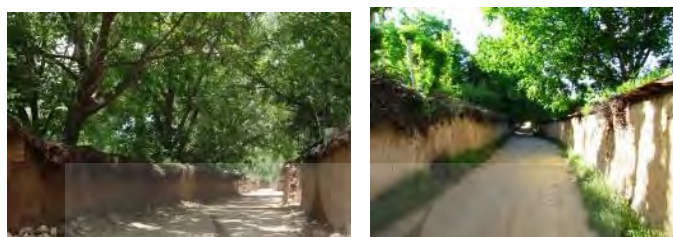

شکل ۳- کوچه باغهای شهمیرزاد با درختان کهنسال

۱) کوچه باغهای شیراز

قصرالدشت محله‌ای قدیمی، در شهر شیراز است که کوچه باغهای آن با حفظ بافت سنتی خود، یادآور فرهنگ و تاریخی از گذشتگان هستند. محله‌ی قصرالدشت شیراز دارای باغ‌های فراوانی است که این درختان تنومند هر ساله مقادیر زیادی از میوه‌های شهر شیراز را تامین می‌کنند و تاثیر بسزایی در هوای پاک این شهر خواهند گذاشت. این محله‌ی قدیمی همیشه مشهور به طبیعتی سرسبز و خرم بوده است. در طی سی ساله گذشته مساحت باغ‌های موجود در آن، از سه هزار هکتار به پانصد هزار هکتار کاهش پیدا کرده است. کارشناسان معتقد هستند که با وجود کم شدن مساحت درختان، ولی همچنان این منطقه به عنوان ریه‌های تنفسی شیراز عمل می‌کند و با جلوگیری از افزایش

آلودگی هوا، به عنوان عامل اصلی معتدل ماندن هوای شهر، شناخته می شود. این درختان تنومند، می توانند هر فصل سال را به زیباترین حالت نمایش دهند. افراد نه تنها از شیراز بلکه از دیگر نقاط کشور ایران در فصول مختلف سال به این منطقه سفر می کنند تا این مناظر زیبا را از نزدیک مشاهده کنند.

شکل ۴- محله ی قصرالدشت شیراز، با طبیعتی چند صد ساله

۲) کوچه باغهای تیران

باغ های تاریخی شهر تیران با کوچه باغ هایی به طول ۴۰ کیلومتر با درهای سنگی، جداره های کاهگلی و درگاه های زیبا از قدمت طولانی و قبل از ورود آریایی ها به ایران حدود دو هزار سال برخوردار است. درهای سنگی باغات تیران حدود ۸۰۰ درب است قبلا حدود ۱۵۰۰ عدد بوده است. کوچه باغ ها و درهای سنگی باغ های تیران این شهر را به شهر درهای سنگی معروف کرده است. کوچه باغ های تیران با پیچ های متوالی و و جداره های کاهگلی، مناظر زیبایی را ایجاد نموده اند.

شکل ۵- کوچه باغهای تیران در استان اصفهان

۲-۳-۲. کوچه باغ در نقاشی و تابلوفرش ایرانی

کوچه باغ یکی از موضوعات مهم نقاشی و نگارگری است. بطوریکه نقاشان بسیاری در آثار خود به تصویرگری صور واقعی یا خیالی از کوچه باغ پرداخته‌اند. در این نقاشی‌ها از تکنیکهای گوناگونی همچون رنگ روغن، مداد رنگی، پاستل استفاده شده است. صحنه‌های به تصویر کشیده شده شامل مکانهای خاطره انگیز همچون کوچه باغهای طهران قدیم است یا کوچه باغ در روزهای پاییزی را نمود یافته است. این نقاشی‌ها هم در انتخاب موضوع نقاشی و هم در فروش آثار هنری مخاطبان و مشتریان بسیاری را به خود جلب می‌نماید.

شکل ۶- نقاشی کوچه باغ محله ماحال اردستان اثر مسعود سالمی

(<http://reyhanehborghian.blogfa.com/>)

همچنین کوچه باغ یکی از موضوعات مهم تابلو فرشهای ایرانی است که در اندازه‌های مختلف بطور دستی و ماشینی بافته می‌شوند. تابلوفرشهای کوچه باغ معمولاً زینت بخش سالنها، اتاقها و خانه‌ها و دفاتر اداری و تجاری بسیاری است که چشم و ذهن بیننده را به خود جذب می‌نماید. این صحنه‌های زیبا معمولاً یادآور خاطرات ناب احساسی و عاطفی انسانها بویژه در دوران نوجوانی و جوانی است. تلفیق هنر فرش و نقاشی در تابلوفرشهای کوچه باغ، زیبایی و خاطره‌انگیزی عاطفی را به فضای زندگی ایرانیان می‌بخشد.

شکل ۷- طرح تابلو فرش کوچه باغ (راست) (<http://www.parand-rug.com>)

شکل ۸- تابلو فرش کوچه باغ بهار (<https://fakhfouricarpet.com>)

شکل ۹- طرح تابلو فرش کوچه باغ تابستان (<http://farshir.com>)

افراد خرده مالکی که با فروش ملک خود فقیرتر شدند و بعضی از آن‌ها باغبان باغ‌های خود گشتند و تعدادی از باغ‌های بزرگ را قسمت کردند به باغچه‌های کوچک‌تر. با آنکه محل وقوع اتفاقات و خاطراتش تقریباً از میان رفته و از آن آدم‌ها و نام‌ها اثر چندانی نیست، اما انگار اصالت در رگ‌هایش باقی مانده است (طاهری، ۱۳۹۵: ۲۹۳). برای تاکید بر اینکه برغم همه استثناءها، همه پیچیدگی‌های موقعیت ما و همه چشم‌اندازهای محتمل در شهرسازی و معماری ایرانی، هنوز هم جنبه غالب در «کوچه باغی ماندن فضای عمومی» در شهرهای ما است. مشکل ما هنوز شکل

نگرفتن یا شکل گرفتن معیوب فضای عمومی، فضای خصوصی و اصولاً شهر و کنش‌هایش است که خود را به هزاران آسیب دیگر نیز منتقل می‌کند. فضای عمومی یعنی جایی با دسترسی‌های آزاد که در آن افرادی بسیار متفاوت بتوانند آزادانه وارد شده و با یکدیگر به حداکثر مبادله انسانی و چرخه‌های پویایی در کنش اجتماعی مثبت برسند. شهرها جز اقلیتی کوچک در حد ده درصد جمعیت (حاکمان خدمه‌شان) را در بر نمی‌گرفته‌اند و زیستگاه عام، روستا بوده که در آن روابط میان افراد به شدت از قوانین و ضوابط جماعتی، قبیله‌ای و خانوادگی تبعیت می‌کرده و محدود بوده است (فکوهی، ۱۳۹۹: ۲۶).

یکی از راهبردهای مهم در این زمینه حفاظت از باغها و کوچه‌باغها در شهرها و روستاهاست که در صورت عدم حفاظت از این میراث طبیعی و فرهنگی، محیط زیست کشور در دهه‌های پیش رو بسیار تضعیف شده یا از بین خواهد رفت. در این راستا راهکارهای جامع و عملی نیاز هست که عبارتند از:

الف) ثبت باغات شهری، روستایی و حومه آنها در طرح کاداستر ملی اراضی، باغات و املاک کشور برای مدیریت یکپارچه آنها و جلوگیری از تغییر کاربری باغات.

ب) ثبت ملی کوچه باغها در فهرست میراث فرهنگی کشور بطوریکه هر کوچه باغ دارای شناسه حفاظتی شده و مقررات حفاظتی و مرمتی درباره آنها اعمال شود.

ب) در جامعه فعلی ایران، ساخت و ساز و خرید و فروش املاک و باغات یکی از سودمندترین فعالتهاست که موجب ساخت و سازهای بی رویه و غیرمجاز بسیاری در دهه‌های اخیر در قالب باغ ویلا، برج سازی و آپارتمان سازی احداث شده است. تعدیل جنبه مالی در اقتصاد زمین و املاک، بطوریکه برج سازی از طریق تخریب باغات، ممنوع و محدود بوده و صرفه مالی برای مالک یا سازنده نداشته باشد. همچنین اعمال مالیات‌های بازدارنده برای خرید و فروش باغات و باغ ویلاسازی و در نتیجه تثبیت مالکیت باغات ضروری است.

ج) اصلاح قوانین و مقررات مربوط به باغات و کوچه باغها و اتخاذ تدابیر پیشگیرانه، تغییر عنوان از «تخلف» به «جرم» در ساخت و سازهای غیرمجاز و تغییر کاربری باغها و از بین بردن درختان نیز از ملزومات حقوقی و قانونی است. بطوریکه کسی که باغها و درختان و کوچه باغها را تخریب یا از بین می‌برد، از طرف مراجع قانونی و قضایی، نه متخلف، بلکه مجرم شناخته شده و تحت پیگرد قانونی قرار گیرد.

د) ترویج فرهنگ حفاظت از باغها و کوچه باغها به عنوان یک مسئولیت اجتماعی و حقوق شهروندی از طریق رسانه‌ها، شهروندان، مدارس و ماموران محیط زیست و منابع طبیعی از دیگر راهکارهای عملی است.

ه) استفاده از روشها و ابزارهای هوشمند (همچون سامانه ماهواره‌ای و جی آی اس) در پایش و کنترل دائمی کیفیت باغها، اراضی و ساخت و سازها از دیگر راهکارهای پیشنهادی است.

و) ظرفیت ادبی و فرهنگی برای حفظ باغها و کوچه باغها؛ نهادینه کردن اهمیت و ارزش باغها و کوچه باغها به عنوان میراثی فرهنگی و ادبی و طبیعی از طریق برگزاری مسابقه‌های شعر و ادب، مسابقات نقاشی و خاطره نویسی، جشنواره‌های کوچه باغ در شهرهای مختلف با هدف ترویج حفاظت از این میراث ارزشمند، برگزاری نشستهای و شب شعرهایی برای بزرگداشت و تکریم باغ و کوچه باغ، برگزاری همایش‌های ملی و محلی در تبیین ظرفیتهای ادبی و فرهنگی کوچه باغها، ارائه مشوقهایی در زمینه نشر فرهنگ و ادب کوچه باغها، آرایه اشعار و متون کوچه باغ در کتابهای درسی از راهکارهای پیشرو محسوب می‌شود. تاکید بر امر حفاظت از باغ و کوچه باغ از سنین پایه در مدارس، محافل ادبی و فرهنگی موجب تعمیق این امر در فرهنگ و هنر جامعه شده و در ترویج آن موثر خواهد بود.

۳. نتیجه گیری

به‌طور کلی می‌توان گفت که در نظم و نثر فارسی، کوچه‌باغ به معانی و مفاهیم زیر بکار رفته است: توصیف زلف یار، توصیف فضای ذهنی و خاطرات شیرین عاشقی، توصیف زیبایی فضای ذهنی، آرزوی فضایی شیرین و دل‌چسب و ... در این راستا ادیبان و شاعران از صنایع ادبی استعاره، ایهام و روایتگری خاطرات بهره گرفته‌اند. کوچه باغ جایگاهی رفیع در شعر و ادبیات ایرانی و نیز معماری و شهرسازی سنتی ایران برخوردار است. کوچه باغها محلی تجلی بسیاری از احساسات ناب شاعرانه برای مردم در روستاها و شهرها بوده‌اند. چنانکه اشعار بسیاری با الهام از این فضای شاعرانه بیان شده است. استعاره از کوچه باغ در شعر و ادبیات ایرانی، گاهی برای بیان فضایی مطلوب و عرفانی بوده و گاهی نیز فضای ذهنی یا واقعی عاشقانه و دلخواه شاعران و سراینندگان و ادیبان استفاده شده است.

کوچه باغها در سنت معماری و شهرسازی سنتی ایران، بخشی جدایی ناپذیر از بافتهای شهری بوده‌اند که هنوز هم به عنوان بخشی از ارکان بافتهای روستایی و شهرهای کوچک محسوب می‌شوند. چنانکه اتصال تدریجی بافت مصنوع روستاها و شهرها از طریق کوچه باغها به بافت باغات و مزارع برقرار شده است. این نحوه شبکه بندی معابر و کالبد شهرها و باغات و مزارع، به عنوان الگویی اصیل، مطلوب و ایرانی در شهرسازی ایرانی محسوب می‌شود. الگویی که در دوره معاصر در حال زوال بوده و جای خود را به ساخت و سازهای غیربومی و غربی می‌دهد. اما با نگاه انسانی و ادبی و طبیعت‌محور به فضاهای روستاها، شهرها و شهری می‌تواند از طریق راهبردهای برنامه‌ریزی و طراحی، به نهادینه شدن الگوی کوچه باغها کمک نمود. این راهبردهای عبارتند از:

حفاظت از میراث طبیعی باغها و کوچه باغها: نگاهی به وضعیت باغات و بافتهای باغی کنونی در شهرها، روستاها و مناطق مختلف ایران نشان می‌دهد که اغلب آنها در خطر خشک شدن، تغییر کاربری، نابودی و زیرساخت و ساز رفتن می‌باشند. چنانچه اگر اراده و برنامه و عزمی جدی اتخاذ نشود، طی چند سال و دهه آینده این میراث سبز و گنجینه‌های طبیعی از بین خواهد رفت. باغات شهری و محلی به عنوان میراث طبیعی و نیاز ضروری تنفسی و حیات شهر محسوب می‌شوند و حفاظت از اینها باید از طریق مسیرهای قانونی،

فرهنگی، تبلیغی و حمایت‌های دولتی و مردمی و سمن‌ها محقق شود. در این راستا کوچه باغها نیز به عنوان میراثی فرهنگی، طبیعی و کالبدی در الگوی بافتهای مسکونی نیازمند حفاظت و نگهداری هستند.

رعایت حریم و مالکیت: با توجه به حق مالکیت که حقی مسلم در حقوق بشر و دین اسلام و مقررات جاری کشور می‌باشد. مالکین باغها حق بهره‌مندی و حفاظت و در اختیار گرفتن باغ خویش را دارند. اما بخش مالکیت معنوی و تاریخی که متعلق به جامعه، تاریخ کشور و مردم می‌باشد لازم است تمهیدات لازم برای پیشگیری از تخریب و نابودی باغات در عمل پیش بینی و بکار گرفته شود. ثبت ملی این باغات و کوچه باغها یکی از راههای حفاظت میراث طبیعی می‌باشد.

کارآمدسازی باغها با الگوی باغ پذیرایی: با توجه به اینکه یکی از دلایل مالکین باغات برای تخریب باغ، سود آوری اقتصادی و نگاه سرمایه‌ای با باغ و ملک می‌باشد، می‌توان با لحاظ الزامات زیست محیطی و مقررات میراث طبیعی، کاربری باغ پذیرایی را اتخاذ نمود، ضمن سودآوری برای مالکین، درهای باغات به روی مردم گشوده می‌شود.

خلاقیت در طراحی کوچه باغ: خلاقیت در پلان و جداره‌های نیمه‌باز و نرده‌ها، هنر رنگ و مصالح، هنر نورپردازی، جهت‌گیری فضا و دید و منظر مربوطه، استفاده از پوشش گیاهی و تزئینات و طراحی داخلی و خارجی فضا می‌تواند باشد.

پیش‌بینی کوچه باغ در بازآفرینی شهری: در بازآفرینی بافتهای شهری، اعم از بافتهای قدیمی، فرسوده، بافتهای جدید، داخل بناها و مجموعه‌های جدید ایجاد شود. داخل مدارس، مسیرهای منتهی به مدارس، مهدهای کودک، مجموعه‌های پذیرایی و گردشگری، حتی در قالب راه باغ کوتاهی، سراهای محله، سراهای سالمندان، سرای کودکان و ... از جمله فرصتهای خلق کوچه باغ می‌باشد. این کوچه باغها در روحيات و شادابی و طراوت و کاهش استرس کاربران بویژه کودکان، دانش آموزان و سالمندان و ... موثر خواهد بود.

- استفاده از سامانه ملی کاداستر** در تثبیت باغ‌ها و جلوگیری از تغییر کاربری باغات.
- ثبت ملی کوچه باغها در فهرست میراث فرهنگی کشور و احیاء و مرمت آنها و جلوگیری از تخریب آنها
- اصلاح قوانین و مقررات مربوط به باغات و کوچه باغها و اتخاذ تدابیر پیشگیرانه، تغییر «تخلف» به «جرم» در تغییر کاربری باغ‌ها و از بین بردن درختان
- ترویج فرهنگ حفاظت از باغ‌ها و کوچه باغها به عنوان یک مسئولیت اجتماعی و حقوق استفاده از روشها و ابزارهای هوشمند در پایش و کنترل دائمی کیفیت باغها، اراضی و ساخت و سازها

کتابنامه

- ابن سینا، حسین. (۱۴۰۰). *رسائل ابن سینا*. چاپ اول. قم: انتشارات بیدار.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۸۸). *نوشته‌های بی‌سرنوشت*. چاپ اول. تهران: نشر یزدا.
- حسینی، صدیقه. (۱۳۹۶). *در کوچه باغ عشق*، چاپ اول. نجف آباد: انتشارات مهر زهرا (س).
- جنیدی، فریدون. (۱۳۸۹). *حقوق جهان در ایران باستان*. چاپ سوم. تهران: نشر بلخ وابسته به بنیاد نیشابور.
- جنیدی، فریدون. (۱۳۹۱). *زندگی و مهاجرت آریاییان بر پایه گفتارهای ایرانی*. چاپ ششم. نشر بلخ وابسته به بنیاد نیشابور.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۴). *توحید در قرآن*. چاپ دوم. قم: نشر اسراء.
- درگاهی، حسین. (۱۳۹۷). *کوچه باغ‌های بهشت سعادت*، چاپ اول. قم: انتشارات موسسه فرهنگی شمس الضحی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۳). *فرهنگ فارسی دهخدا*، چاپ دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دهقان‌پور هنزایی، مسعود. پوراحمدی لاله، وحیده. (۱۳۹۶). «مولفه‌های موثر بر ادراک بصری در منظر راههای باغ محلات نمونه موردی کوچه باغهای محله چاه قبله شهر یزد» اولین کنفرانس بین‌المللی منظر راههای شهری و برون شهری با رویکرد بومی سازی، تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- رحیمی، فهیمه. (۱۳۸۶). *کوچه باغ یادها*. چاپ نهم. تهران: انتشارات پگاه.
- رهی معیری، محمدحسین. (۱۳۹۱). *مجموعه اشعار رهی معیری*. چاپ پنجم، تهران: انتشارات نگاه.

- سالمی، مهدی. جوزی، سیدعلی. ملماسی، سعید. رضایان، سحر. (۱۳۹۸). «برنامه‌ریزی مکان محور به عنوان رویکردی نوین در گردشگری طبیعت (مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده کرخه بخش شمالی)»، نشریه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، دوره بیست و سوم، شماره دوم، صص ۳۱-۵۰.
- سپهری، سهراب. (۱۳۸۹). **هشت کتاب سهراب سپهری**، چاپ هفتم. تهران: انتشارات بهزاد.
- شاهچراغی، آزاده. (۱۳۹۰). **پارادایم‌های پردیس درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی**، چاپ دوم. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تهران.
- شفیع کدکنی، محمدرضا. (۱۳۶۶). **صور خیال در شعر فارسی**. چاپ سوم. تهران: نشر آگاه.
- شفیع کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۹). **دو کوچه باغهای نساپور**. چاپ پانزدهم. تهران: نشر سخن.
- شهریار، محمدحسین. (۱۳۸۶). **دیوان شهریار**. جلد ۱. چاپ سی‌ام. تهران: انتشارات نگاه.
- صائب تبریزی، محمدعلی (۱۳۹۶). **دیوان اشعار صائب تبریزی**. چاپ هشتم، تهران: انتشارات نگاه.
- طاهری، مانا. (۱۳۹۵). «روایت کوچه پس کوچه‌های شمرون». نشریه هفت شهر، دوره ۴، شماره ۵۳ و ۵۴، صص ۲۹۵-۲۹۲.
- علوی، سیدعلی. قاسمی، اکرم. احمدآبادی، علی. (۱۳۹۲). «ارزیابی و تحلیل فضایی سرانه پارکهای شهری مطالعه موردی منطقه ۶ تهران». نشریه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره هفدهم، شماره یک، صص ۱۵۰-۱۲۷.
- فتح نجات، یحیی. (۱۳۹۷). «زیبایی شناسی شعر معاصر ایران سهراب سپهری مسافر کوچه باغ عرفان». روزنامه کرمان امروز، ۱۵ مهرماه.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۹۹). «از کوچه‌باغ‌های روستایی تا کوچه‌باغ‌های مگامال». نشریه کوچه باغ هنر و اندیشه، شماره ۲، ص ۲۶.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۸). **شاهنامه فردوسی**، ویراستار فریدون جنیدی، چاپ اول. تهران: انتشارات بنیاد نیشاپور و نشر بلخ.
- قاسمی شه‌میرزادی، عبدالله (۱۳۷۹). **شه‌میرزاد شناسی**. چاپ اول. تهران: انتشارات مرشد.
- کلاهیچیان، فاطمه. حیدری نیا، سیده نادیا. (۱۳۹۲). «تصویر طبیعت در غزلیات مولانا»، فصلنامه علمی پژوهشی عرفانیات در ادب فارسی، صص ۷۱-۹۲.
- کاویانی‌راد، مراد. قره‌بیگی، مصیب. (۱۳۹۵). «تبیین نسبت «اکولوژی و» «دموکراسی» در نظریه پاسااختار گرای». نشریه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره بیستم، شماره دوم، صص ۲۹۵-۲۷۳.
- مسعودی، عباس. (۱۳۸۸). **بازشناسی باغ ایرانی باغ شازده**. چاپ اول. تهران: نشر فضا.

- مظاهری، اکرم. (۱۳۸۸). *دختری در کوچه باغ خاطرات*. چاپ اول. اصفهان: ناشر مولف.
- مشیری، فریدون. (۱۳۹۲). *دیوان اشعار سه دفتر فریدون مشیری*. چاپ سی و یکم. تهران: نشر چشمه.
- منوچهری، پیروز. کاوندی کاتب، ابوالفضل. (۱۳۹۱). «ایران، ایرانشهر و ایران زمین در شعر فردوسی». فصلنامه مطالعات ملی، سال چهاردهم، شماره ۵۳، صص ۲۲-۳.
- مولایی، اصغر. (۱۴۰۰). «بازشناسی ابعاد و کیفیت‌های کوچه‌باغ به‌عنوان الگویی بومی در روستاها و شهرهای ایران». نشریه علمی جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، دوره ۳۲، شماره ۱، صص ۹۳-۱۱۸.

References

- Alavi, S.A., Qasemi, A. & Ahmadabadi, A. (2013). Peripheral Spatial Evaluation and Analysis of Urban Parks: A Case Study of Tehran Region 6. *Journal of Planning and Space Planning*, 17(1), 150-127. (In Persian)
- Dehghanpour Hanzaei, M., Poorahmadi Laleh, V. (2017). Components affecting visual perception in the landscape of garden roads, case studies of the garden alley of Chah Qibla neighborhood in Yazd. *The first international conference on the landscape of urban and suburban roads with a localization approach*, Tehran, Iran University of Science and Technology. (In Persian)
- Dekhoda, A.A. (1994). *Dekhoda Persian Culture*, Second Edition. Tehran: University of Tehran Press. (In Persian)
- Darghahi, H. (2018). *Alley of Paradise Gardens, first edition*. Qom: Shams Al-Dhahi Cultural Institute Publications. (In Persian)
- Fath Nejat, Y. (2018). *Aesthetics of Contemporary Iranian Poetry Sohrab Sepehri, Traveler of Bagh Erfan Alley*. Kerman newspaper today, October 6th. (In Persian)
- Fakouhi, N. (2020). From Rural Garden Alleys to Megamall Garden Alleys. *Alley of Garden of Art and Thought*, 2 (26). (In Persian)

-
- Ferdowsi, A.Q. (2009). *Ferdowsi Shahnameh*, edited by Fereydoon Junidi, first edition. Tehran: Neishapour Foundation Publications and Balkh Publishing. (In Persian)
  - Ghasemi Shahmirzadi, A. (2000): *Shahmirzadology*. First Edition. Tehran: Morshed Publications. (In Persian)
  - Hosseini, S. (2017). *In the Garden of Love Alley*, first edition. Najafabad: Mehr Zahra Publications. (In Persian)
  - Ibn Sina, H. (1980). *Ibn Sina's treatises*. First Edition. Qom: Bidar Publications. (In Persian)
  - Islami Nodoshan, M.A. (2009). *Unwritten writings*. First Edition. Tehran: Yazda Publishing. (In Persian)
  - Joneidi, F. (2010). *World Law in Ancient Iran*. Third edition. Tehran: Balkh Publishing affiliated with the Neishabour Foundation. (In Persian)
  - Juneidi, F. (2012). *Life and migration of Aryans based on Iranian dialects*. Sixth edition. Balkh Publishing affiliated to Neishabour Foundation. (In Persian)
  - Javadi Amoli, A. (2005). *Monotheism in Quran*. Second edition. Qom: Publishing prisoners. (In Persian)
  - Kavianirad, M., & Qareh Beighi, M. (2006). Explaining the relationship between ecology and democracy in poststructuralist theory. *Journal of Spatial Planning and Planning*, 20 (2), 295-273. (In Persian)
  - Kolahchian, F., Heydari Nia, S.N. (2013). The image of nature in Rumi's lyric poems, *Quarterly Journal of Mysticism in Persian Literature*, 92-71. (In Persian)
  - Manouchehri, P. Kavendi Kateb, A. (2012). Iran, Iranshahr and Iran Zamin in Ferdowsi's poetry. *National Studies Quarterly*, Fourteenth Year, 53, 22-3. (In Persian)
  - Mazaheri, A. (2009). *A girl in the alley of the garden of memories*. First Edition. Isfahan: Published by Author. (In Persian)
  - Moshiri, F. (2013). *Divane Ashaar: Three offices of Fereydoon Moshiri*. Thirty-first edition. Tehran: Cheshmeh Publishing. (In Persian)

-
- Masoudi, A. (2009). *Recognition of Persian garden: Shazdeh Bagh*. First Edition. Tehran: Space Publishing. (In Persian)
  - Molaei, A. (2021). Recognition of the dimensions and qualities of the garden alley as an indigenous model in the villages and cities of Iran. *Journal of Geography and Environmental Planning*, 32 (1), 118-93. (In Persian)
  - Rahi Moayeri, M.H. (2012). *Divane Ashaar: Collection of Rahi Moayeri poems*. Fifth Edition, Tehran: Negah Publications. (In Persian)
  - Rahimi, F. (2007). *Alley of Memories*. Ninth edition. Tehran: Pegah Publications. (In Persian)
  - Saeb Tabrizi, M.A. (2017). *Saeb Tabriz Poetry Divan*. Eighth Edition, Tehran: Negah Publications. (In Persian)
  - Sepehri, Sohrab. (2010). Eight books by Sohrab Sepehri, 7th edition. Tehran: Behzad Publications. (In Persian)
  - Shahriar, M.H. (2007). *Divane Ashaar*. Vol. 1. Third edition. Tehran: Negah Publications. (In Persian)
  - Salemi, M., Jozi, S.A., Malmasi, S., & Rezaian, S. (2009). Location-Based Planning as a New Approach to Nature Tourism (Case Study: Karkheh Protected Area in the North), *Journal of Spatial Planning and Planning*, Tehran, Tarbiat Modares University Press, 23(2), 50 -31. (In Persian)
  - Shahcheraghi, A. (2011). *Campus Paradigms: An Introduction to Recognizing and Recreating the Persian Garden*, Second Edition. Tehran: University Jihad Publications, Tehran Branch. (In Persian)
  - Shafi'i Kadkani, M.R. (1987). *Imaginary images in Persian poetry*. Third edition. Tehran: Agah Publishing. (In Persian)
  - Shafi'i Kadkani, M.R. (2010). *In the alley of Neshabour gardens*. Fifteenth edition. Tehran: Sokhan Publishing. (In Persian)
  - Taheri, M. (2016). Narration of the back alleys of Shamron. *Haft Shahr Journal*, 4(54, 53), 295-292. (In Persian)